

**KONTRATA PËR KREDI KONSUMATORE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË
ДОГОВОР ЗА ПОТРОШУВАЧКИ КРЕДИТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
THE CONTRACT FOR CONSUMER CREDIT IN REPUBLIC OF MACEDONIA**

CONSUMER CREDIT: Private law

The consumer credit industry is an important sector of the economy and one which has a strong impact on the economic health of the nation. Until the early 1970's consumer credit regulation had two explicit aims- to protect consumers and ensure the amount of consumer credit did not have deleterious effects on the general economic health of the nation. Stands of this latter policy remained until 1982, when the practices of requiring minimum down-payments and maximum repayment periods were discontinued. Whilst no longer an explicit policy of the law, the link between consumer credit regulation and the wider economy remains. Lenders can either be too cautious and dampen down economic activity or too willing to lend stoking up the economy, especially the housing market. The current discussion about introducing a responsible lending principle suggest that most concern about introducing is nowadays with lenders' eagerness to lend.

Consumer credit law is today based around the Consumer Credit Act 1974 ('CCA 1974'), which resulted from Crowther Royal Commission on Consumer Credit. That is a large and complicated piece of legislation, which seeks to regulate the substance and not the form of the agreements by imposing a complex legal framework dependent upon terminology which it created itself. But changes were made. Since then, now we have strong regulation and legislation connect to consumer credits contract and consumers law generally.

In that manner, Republic of Macedonia is following the trends about consumer credit and consumer credit contract. In Macedonia, it might say that, consumer law, consumers and consumer credit contract are daily present in ordinary people's life- from markets to buying an apartment for living. In that direction, Macedonia, as a democratic society, regulates, by a set of laws, consumer credit contract following the directions set up by EU.

Овој труд се однесува на уреденоста на договорот за потрошувачки кредит во нашата држава. Се задржува на детална анализа и разработка на истиот од неговиот поим па до неговиот престанок. Сето ова ќе биде долу наведено.

¹ Магистер по правни науки, адвокат, е-маил: a.atanasovska@yahoo.com

1. Поим и извори на договорот за потрошувачки кредит

Материјата на договорот за кредит како и договорот за потрошувачки кредит во нашата држава е регулирана во седум члена на Законот за облигациони односи, Законот за лизинг, во еден член од Законот за заштита на потрошувачите, како и посебно, материјата на договорот за потрошувачки кредит уредена е во Законот за заштита на потрошувачите при договор за потрошувачки кредит (ЗЗПДПК) кој е со датум од 2011г (Сл. Весник на Р.М бр. 51 од 13.04.2011г). Со донесувањето на овој закон во 2011 година престана да важи Законот за заштита на потрошувачите при договор за потрошувачки кредит од 2007 година (Сл. Весник на Р.М бр. 63 од 22.05. 2007 година како и бр. 17 од 2011 година). Нашиот законодавец при донесувањето на ЗЗПДПК ги усогласил одредбите на овој закон со Директивите кои се донесени на европско тло, а важат за договорите за потрошувачки кредит.

Согласно ЗЗПДПК во членот 1 законодавецот наведува дека со овој закон се уредува заштитата на потрошувачите при случување и реализација на договори за потрошувачки кредит во кои како корисник на кредитот се јавува потрошувачот. Со ваквиот став (член 1, став1) сепак законодавецот тргнува од заштитата на потрошувачите во дефинирањето на поимите кои се клучни за овој закон (пр.: потрошувач, кредитор, договор за потрошувачки кредит итн.).

Кога станува збор за поимот на договорот за потрошувачки кредит, мора да се напоменува дека овој договор е правен однос кој настанува со согласноста на волјите на договорните страни. Како таков, договорот за потрошувачки кредит е и законски дефиниран во законот за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредити. Така, во членот во членот 2, во кој се дефинирани поимите кои се потребни за овој закон, дадена е дефиницијата за поимот договор за потрошувачки кредит. Нашиот законодавец вели дека под договор за потрошувачки кредит се подразбира договор со кој кредиторот одобрува или ветува дека ќе одобри на потрошувачот кредит во форма на заем, дозволено пречекорување, одложено плаќање на производи и услуги, финансиски лизинг или друга слична финансиска услуга, освен договори за давање на услуги на континуирана основа или за снабдување со производи од ист вид кај кои плаќањето се врши на рати во текот на периодот на давањето на услугите и снабдувањето со производи.²

Нашиот законодавец, како договор за потрошувачки кредит вели дека е и дозволеното пречекорување. Така, дозволеното пречекорување претставува експлицитен договор за кредит со кој кредиторот на сметка на потрошувачот му става на располагање средства во износ поголем од тековната состојба на средствата на таа сметка.

Нашиот законодавец во истиот овој член дава и дефиниција за поврзан договор за кредит. Во суштина овој договор претставува договор за кредит со кој се финансира договор за набавка на стоки или услуги³.

² ЗЗПДПК, чл.2

³ ЗЗПДПК, чл.2, точка 14

Законодавецот како договор за потрошувачки кредит го препознава и договорот за кредит без рок на достасување⁴.

2. Карактеристики на договорот за потрошувачки кредит

Договорот за потрошувачки кредит влегува во групата на двострано-обврзувачки договори, што значи дека облигациониот однос настанува меѓу точно определени страни: кредитор кој има интерес средствата со кои располага да му ги отстапи на потрошувачот на кого му се потребни тие средства и кој има интерес да ги зема под одредени услови, а кредиторот пак има интерес да ги даде и да му бидат вратени со одреден надомест, камата. Потрошувачот, освен враќањето на главницата должи и камата, што според поделбата и видовите на договори, овој договор влегува во групата на товарни договори⁵. Целта на самиот договор е јасно видлива во самиот договор, а тоа се паричните средства, па би можело да се каже дека овој договор е и каузален⁶. Според законот, договорот за потрошувачки кредит се склучува во писмена форма. Оттука, договорот за потрошувачки кредит е формален. Сите договори за потрошувачки кредит кои не се склучени во писмена ќе се сметаат за ништовни. Бидејќи генералните на потрошувачот како и износот на бараната сума се внесуваат во однапред назначени празни места, овој договор, би можело да се каже дека влегува во групата на формуларни договори.⁷ За да биде појасно, во деловната пракса, договорите за кредит се најчесто договори кои се составуваат однапред, во зависност од видовите на кредит во банкарската пракса. Оттука, може да се каже дека договорот за потрошувачки кредит е именуван договор⁸. Понатаму, овој договор е комутативен договор⁹ бидејќи правата и обврските за кредиторот и потрошувачот познати од моментот на самото склучување на договорот. Договорот за потрошувачки кредит влегува во групата на реални договори бидејќи се врзуваат два услова: постигнување на согласноста на договорните страни и истовремено со тоа предавање на предметот на обврската. И на крајот, имајќи ја во вид поделбата на договорите на нивни видови и подвидови, договорот за потрошувачки кредит е типски договор¹⁰ и за секое зголемување на трошоците или каматата, потрошувачот мора да биде информиран.

3. Елементи (информации) на договорот за потрошувачки кредит

Следејќи ги одредбите од директивата, нашиот законодавец предвидел договорот за потрошувачки кредит да биде склучен во писмена форма. Така, како обврска од одредбите

⁴ ЗЗПДПК, чл. 13

⁵ Товарен е оној договор од кој произлегуваат еквивалентни права и обврски за договорните страни

⁶ Каузални се оние договори од чија содржина јасно се гледа правниот однос (причината односно целта) заради кој страните се обврзуваат

⁷ Формуларен договор е оној договор кој е сочинет од однапред предвидени клаузули од една од договорните страни, кој не ги содржи битните елементи туку содржи однапред предвидени празни места.

⁸ Именувани договори се оние договори кои имаат свое име, а нивното име е признаено и го познава законот, во случајов ЗЗПДПК

⁹ Иако во текстот е точно наведено кој договор е комутативен, во рамките на видовите договори, освен комутативни, договорите можат да бидат и алеаторни. Алеаторни договори се оние договори кај кои, во моментот на нивното склучување, не се знае кој должи, а кој побарува, или колку едната страна должи, бидејќи тоа зависи од неизвесен случај. Пример за алеаторни договори: договор за доживорна издршка, договор за осигурување, договор за обложување..

¹⁰ Овој вид на договори ги карактеризира надмоќноста на едната договорна страна, која ги одредува договорните услови, додека другата (послабата) договорна страна може само да ги прифати **en block**

на Директивата, еден примерок од договорот за потрошувачки кредит мора да му биде даден на потрошувачот како и тоа дека потрошувачот мора да биде запознаен со содржината и условите од потрошувачкиот кредит, во писмена форма и во разумен рок пред склучувањето. Следствено, нашиот законодавец, воден од тоа дека потрошувачот го има правото на информираност за да може да донесе правилна одлука дали да стапи или не во кредитни односи, во членот 10 од ЗЗПДПК се наведени елементите на договорот за потрошувачки кредит односно информации кои мора да ги содржат договорите за потрошувачки кредит.¹¹

Така, согласно членот 10 од ЗЗПДПК, елементи (информации) на договорот за потрошувачки кредит се:

1. Видот на договорот односно видот на кредит

Нашиот закон ЗЗПДПК ги препознава: договор за потрошувачки кредит со кој кредиторот одобрува или ветува дека ќе одобри на потрошувачот кредит во форма на заем дозволено пречекорување, одложено плаќање на стоки и услуги, финансиски лизинг или друга слична финансиска услуга, освен договори за давање на давање на услуги на континуирана основа или за снабдување со производи од ист вид кај кои плаќањето се врши на рати во текот на давањето на услугите и снабдувањето со производи. Како посебен договор за кредит го истакнува дозволеното пречекорување, како и поврзан договор за кредит.¹²

2. Договорните страни

а) Давател на потрошувачкиот кредит (кредитор)

Во таа смисла, како кредитодавател- кредитор се појавува: банка, друго трговско друштво и трговец поединец кое во рамките на својата регистрирана дејност, одобрува или ветува дека ќе одобри кредит на потрошувачот.¹³ Вклучително мора да бидат наведени и назив и седиште на кредиторот.

(б) Потрошувач

Потрошувач е физичко лице кое склучува договор за потрошувачки кредит, а заради остварување на цели кои не се поврзани со вршење на неговата трговска, деловна или професионална дејност..¹⁴ Секако мора да биде наведено името презимето и адресата на потрошувачот

3. Предметот на договорот

Предмет на договорот за потрошувачки кредит е кредит, кој кредиторот му го одобрува или ветува дека ќе одобри на потрошувачот. Предмет претставува и траењето на кредитот.

4. Вкупен износ на кредитот и условите за негово искористување

Во овој дел, како елемент или информација на договорот за потрошувачки кредит, битно е страните на договорот да знаат за вкупниот износ на кредитот.

¹¹ Др Валентин Пепељуговски-Заштита на потрошувачите и измените на законот за облигациони односи, со посебен осврт на заштитата на потрошувачите при склучување на потрошувачки кредит стр.1-18

¹² ЗЗПДПК, чл.2

¹³ ЗЗПДПК, чл. 2 ст.2

¹⁴ ЗЗПДПК, чл. 2 ст.1

5. Вредноста на одредената стока или услуга, во случај на кредит во форма на одложено плаќање за одредени стоки или услуги или поврзан договор за кредит.

На јасен начин, читлив за потрошувачот и во секој случај разбирлив мора да стои вредноста. Сето тоа мора да е така за да потрошувачот не дојде во заблуда во однос на тоа во какви односи влегува.

6. Каматната стапка

Доколку изостанува ова информација, потрошувачот не мора да го потпишеше договорот за потрошувачки кредит, а може и мора да побара да биде внесена каматната стапка во самиот договор.

7. Годишната стапка на вкупните трошоци

Согласно законот за заштита на потрошувачите при договор за потрошувачки кредит (ЗЗПДПК) годишната стапка на вкупни трошоци се пресметува по методологија пропишана од Советот на Народна Банка на Република Македонија¹⁵. Мора да се разјасни на кој начин се пресметува годишната стапка на вкупните трошоци (ГСВТ) и што всушност значи. ГСВТ мора да биде објавена, видлива во многу документи, договори, понуди како и во рекламите кои се однесуваат на понудите за кредити. Иако пресметувањето на ГСВТ е комплицирано и претставува предмет на многу дискусии, нашиот закон вели дека ГСВТ се пресметува врз основа на околностите кои постојат при склучувањето на договорот за потрошувачки кредит и според методологијата пропишана од Советот на Народната Банка на Република Македонија. Методологијата во себе содржи: изработка на Преглед на парични токови (кој се изработува врз основа на номиналната каматна стапка без другите трошоци и под претпоставка на редовно извршување на сите трансакции-парични токови предвидени со договорот), начинот на пресметување на ГСВТ и објавувањето и соопштување на ГСВТ и други податоци за потрошувачките кредити. За методологијата да биде применета, постои претпоставка, а таа се однесува на: договорот за потрошувачки кредит да е полноважен и кредиторот и потрошувачот да ги исполнуваат своите права и обврски од договорот на договорениот начин и време. Во случај ако договорот за потрошувачки кредит содржи одредби со кои се предвидува можност за промена на каматната стапка, провизиите и другите надоместоци, нашиот закон вели дека при пресметката на годишната стапка на вкупните трошоци се смета дека до исполнување на договорот каматите и другите трошоци кои влегуваат во пресметката на ГСВТ се непроменети. Во пресметката на ГСВТ, во вкупните трошоци на кредитот не се вклучуваат трошоците поврзани со неисполнување или ненавремено исполнување на обврските по договорот за потрошувачки кредит и трошоците за трансфер на средства по кредитот. Понатаму, во пресметката не се земаат трошоците, освен куповната цена, што ги плаќа потрошувачот при купувањето на стоката или користење на услугата, без оглед на тоа дали плаќањето се врши во готовина или на кредит; надоместоците за членарини и слични трошоци со кои е условено одобрувањето на кредитот, и на крајот, во пресметката не се земаат трошоците за осигурување или

¹⁵ ЗЗПДПК, чл. 20, ст.1

гарантирање на кредитот, освен оние наменети за обезбедување на плаќањето во случај на смрт, болест, инвалидност или невработеност на потрошувачот во износ до или помал од износот на кредитот заедно со каматата и другите трошоци со кои се условува одобрувањето на кредитот.¹⁶

8. Износ на поединечна рата, број на ратите и доколку е применливо редоследот на пристигнување на ратите

Овој елемент се однесува на следново: на колку рати треба да се отплати кредитот, дали отплатата се врши на месечно, полугодишно или годишно ниво, кој е датумот кога треба да се отплати главнината или датумот кога доспева каматата и треба да се исплати. Грубо речено, овој дел, елемент, информација кој треба да се содржи во договорот за потрошувачки кредит зависи од видот на потрошувачкиот кредит како и од кредиторот (банката, на пример).

Во однос на информациите кои треба да ги содржи договорот за кредит, освен овие осум за кои може да се каже дека се од вистинско значење, притоа не давајќи ни најмалку безначаен карактер на останатите информации, нивната листа законодавецот таксативно ги набројува во ЗЗПДПК во членот 10.

4. Содржина на договорот за потрошувачки кредит

Имено, при договорите за потрошувачки кредит, кредиторот е обврзан согласно законот да, доколку е применливо, даде информации за кредитот, пред да се склучи таквиот договор, а со цел овој договор да биде склучен. Така во членот 6 на ЗЗПДПК, законодавецот таксативно набројува кои информации се потребни да ги даде кредиторот, меѓу кои се: видот на кредитот, адреса односно седиште на кредиторот, таењето на кредитот, неговиот вкупен износ итн.

Во членот 8, законодавецот наметнува обврска за кредиторот која се состои во тоа дека кредиторот мора да ја процени кредитната способност на потрошувачот. Доколку како кредитор се јавува банка или штедилница, проверката ја вршат тие. Во членот 11, законодавецот вели дека кредиторот треба да го извести потрошувачот за секоја промена на каматната стапка. Известувањето содржи податоци за износот на плаќањата по промената на каматната стапка и деталите за бројот и периодите на плаќање. При откажување на договорот за кредит, кредиторот има право на надоместок на неповратните трошоци платен во врска со договорот за кредит кон јавни или државни органи. Во случај на предвремена отплата на кредитот, кредиторот има право на праведен надоместок за трошоците кои директно се поврзани со предвремената отплата на кредитот.

Што се однесува до потрошувачите, согласно законот имаат право да го откажат договорот за потрошувачки кредит во рок од 14 дена, без да наведат причина за тоа. Во ваков случај потрошувачот има обврска да го извести кредиторот во писмена форма дека го откажува договорот за кредит, да ја плати главнината и каматата за периодот од искористувањето на кредитот до денот на плаќање на главнината. Исто така има право да

¹⁶ Др Валентин Пепељуговски-Заштита на потрошувачите и измените на законот за облигациони односи, со посебен осврт на заштитата на потрошувачите при склучување на потрошувачки кредит стр.1-18

го плати, целосно или делумно, недостасаниот дел од кредитот без дополнителни трошоци. Во тој правец, потрошувачот има право на намалување на вкупните трошоци на кредитот.

Овие права и обврски, како на потрошувачот, така и на кредиторот, се дел од содржината на договорот за потрошувачки кредит.

5. Страни на договорот за потрошувачки кредит

Страни на договорот за потрошувачки кредит се кредиторот, кој може да биде банка, трговски друштво или трговец поединец и потрошувач, кој се јавува како кредитобарател и е физичко лице.

За да може едно физичко или правно лице да стапи во договорен однос потребно е да има способност да формира и изјавува правно релевантна волја. Физичките лица, како договорни страни, за склучување на полноважен договор, треба да ја имаат. Кај договорот за потрошувачки кредит станува збор за физичко лице, кое е договорна страна и мора да има потполна деловна способност за да може да го склучи договорот. Така, нашиот ЗЗПДПК во членот 2, став 1, каде се дефинирани потребните поими за овој закон, го изедначува физичкото лице со потрошувачот. Тоа значи дека, како една договорна страна се јавува физичко лице (потрошувач) кое склучува договор за потрошувачки кредит согласно ЗЗПДПК, а заради остварување на цели кои не се поврзани со вршење на неговата трговска, деловна или професионална дејност.¹⁷ За физичките лица, кои се договорна страна во договорот за потрошувачки кредит и воедно се и потрошувачи.

Освен способноста, физичките лица како субјект односно договорна страна, се карактеризираат и со атрибутите: име, живеалиште односно престојувалиште и државјанство.¹⁸ Атрибутите се наведуваат во договорот за потрошувачки кредит бидејќи станува збор, како што беше речено, за типски, формуларен договор.

Наједноставно кажано, кредиторот е втората договорна страна во договорот за потрошувачки кредит и е правно лице, бидејќи како даватели се јавуваат банки, трговски друштва или трговец поединец.¹⁹ Овие услови се однесуваат на правната, деловната и деликтната способност. Кон овие услови се приклучуваат и атрибутите на лицата (како на физичките така и на правните лица): името, живеалиштето односно престојувалиштето и државјанството за физичките лица и името или назив на правното лице, седиштето и припадноста кон правниот систем на одредена земја, за правните лица.²⁰

Правните лица, како договорни страни, можат да склучуваат договори во правниот промет во рамката на својата правна способност. Кога говориме за договорот за потрошувачки кредит и неговите страни секако важат правилата кои се во согласност со ЗОО и ЗЗПДП, па така законот го дефинира кредиторот како банка или друго трговско друштво и трговец поединец кое во рамките на својата регистрирана дејност, одобрува или ветува дека ќе

¹⁷ ЗЗПДПК, чл.2 ст.1: потрошувач е физичко лице кое склучува договор за потрошувачки кредит согласно овој закон, а заради остварување на цели кои не се поврзани со вршење на неговата трговска, деловна или професионална дејност.

¹⁸ Проф.др Родна Живковска-Општ дел на граѓанското право-практикум-Скопје 2005г.стр.53-59

¹⁹ ЗЗПДПК, чл.2 ст.2

²⁰ Проф.др.Асен Групче, Имотно (граѓанско)право општ дел, второ изменето и дополнето издание Култура, Скопје 1983г. стр 121-132, така и Проф.др Родна Живковска-Општ дел на граѓанското право-практикум-Скопје 2005г. стр.60-63

одобри кредит. Банките, како такви, вршат активни банкарски работи во кои влегуваат сите работи со кои банката, средствата кои ги собира ги пласира во вид на кредити. Од банкарска гледна точка, за кредитна банкарска работа се смета онаа работа кога банката на својот коминтент му дава на кредит одредена сума на пари, а коминтентот се обврзува таа сума да ја врати во договорениот рок и да и плати на банката одреден надомест во вид на камата. Без ваквата обврска, отстапувањето на средствата не се сметаат за кредит. За банката од особена важност е да се враќаат кредитите во договорените рокови, бидејќи во спротивност банката ќе западне во неликвидност па дури и ќе падне во банкрот доколку невратените кредити се со поголеми износи. Банките пред да го одобрат кредитот ја испитуваат кредитната способност на кредитобарателот, а често бараат и гаранции од трети лица за обврските на должникот по дадениот кредит. Бидејќи кредитот претставува и производ кој го нуди на пазарот, банката може да го рекламира кредитот како таков. Така, банката е обврзана во своите реклами за понуди, податоците што се однесуваат на потрошувачките кредити, мораат да бидат точни и актуелни за времето кога се прави рекламата.²¹

За крај, страни на договорот за потрошувачки кредит се потрошувачот и давателот на потрошувачки кредит. Како потрошувач се јавува физичко лице, додека пак како давател на потрошувачки кредит се јавува: банки, трговски друштва и трговци поединци кои во рамките на својата регистрирана дејност, одобрува кредит или заем на потрошувачот.

6. Склучување на договорот за потрошувачки кредит

Договорот настанува со согласност на волјите на неговите страни. Притоа, усогласувањето на волјите на овие страни се остварува низ определена постапка, која во теоријата понекогаш се нарекува заклучување или склучување на договорот.²² За настанување на договорите, како вид на облигациони односи е потребно да бидат исполнети одредени (општи) услови. Тие услови се однесуваат на: а) деловната способност (за неа беше говорено во претходната точка) на договорните страни; б) согласноста на волјите; в) предмет на договорот; г) каузата (основата) на договорот. Некои автори во кругот на општите услови ја предвидуваат и формата на договорите, како и условот и рокот (како можни дополнителни посебни услови).²³

а) *Согласност на волјите на страните кај договорот за потрошувачки кредит*

Имајќи во предвид дека договорот за потрошувачки кредит е именуван (неговото име го препознава законот), суштествените состојки, со оглед на природата на договорот, ги определува Законот за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредит. Со оглед на комплексноста на договорот за потрошувачки кредит, постои одредена специфичност во поглед на суштествените состојки според волјите на страните на договорот. Договорот за потрошувачки кредит влегува во групата на типски, формуларни договори, што ќе рече дека, изразувањето на волјата на страните, кај овој договор е специфична. Специфична е волјата на потрошувачот, како договорна страна, кој е

²¹ Проф. др. Љупчо Трпески, *Пари и банкарство*, второ дополнето и изменето издание, Скопје, 2003 стр. 588

²² Ј. Радишиќ, *оп.цит.*, стр. 69.

²³ Проф. др. Гале Галев, Проф. др. Јадранка Дабовиќ-Анастасовска-Облигационо право, Скопје 2008г., стр. 365

економски послабата страна во договорот. Во овој случај, потребата од кредитот е поголема и затоа потрошувачот ги прифаќа договорните клаузули на формуларниот потрошувачки договор en block кои се понудени од кредиторот (банката, на пр.), како општи услови за работа на банката). Токму поради специфичната волја, нејзиното специфично изразување и потрошувачот, како економски послаба договорна страна, треба да постои заштита, за клаузулите од формуларниот (типски) договор не бидат на штета на потрошувачот.

б)Преговори

Преговорите доведуваат до склучување на договори. Договорот за потрошувачки кредит, во однос на другите договори, е специфичен во поглед на преговорите. Кај договорот за потрошувачки кредит, се чини дека преговорите не се правило. Како што беше веќе истакнато, договорот за потрошувачки кредит влегува во групата на типски, формуларни договори. Што всушност значи тоа? Експлицитно кажано, кај договорите за потрошувачки кредит не постојат и не се спроведуваат преговори. Тоа е така бидејќи станува збор за формуларни договори, договорните клаузули се однапред составени од страна на давателот на кредит, па преговорите како почетна фаза во склучувањето на договорот, не се спроведуваат. На овој начин, не му се дава можност на потрошувачот, како економски послаба договорна страна, да учествува во креирањето на договорните клаузули во договорот за потрошувачки кредит.

Кога веќе е спомната неможноста, немоќта на потрошувачот, кој се јавува како кредитобарател, да учествува во преговорите, сметам дека треба да го изнесам искуството од праксата. Во разговор со некои претпоставени во банките кај нас, велат дека договорите за потрошувачките кредит во нивната пракса се склучуваат или не се склучуваат на принципот **земи или остави**. Тие велат дека потребата на потрошувачот за дополнителен износ на пари, со кој би си ги решиле сопствените проблеми, е круцијална причина за склучување на договорот.

в)Понуда и прифаќање на понудата

Кај договорот за потрошувачки кредит понудата е во облик на реклама која се емитува на радио и телевизиските станици како и се објавува во печатените медиум. ЗЗПДПК содржи одредби за рекламирање и понуда на потрошувачки кредит.²⁴ Овие одредби се значајни бидејќи потрошувачите можат да бидат доведени во заблуда и може да предизвика склучување на договорот за потрошувачки кредит, како резултат на заведувачка, лажна или нејасна изјава, реклама или одредба. Заради тоа, согласно член 4 од ЗЗПДПК, секое рекламирање и понуда со кои некој нуди одобрување на потрошувачки кредит, било непосредно или посредно, мора да содржи: (1) каматна стапка, фиксна или варијабилна или и двете, со детали за сите надоместоци вклучени во вкупните трошоци на потрошувачкиот кредит; (2) вкупен износ на кредитот; (3) Годишна стапка на вкупни

²⁴ ЗЗПДПК, чл.4

трошоци (4) Траење на договорот за потрошувачки кредити (5) Износот на уплата во готово и висината на кои било авансни плаќања; (6) Вкупен износ што го плаќа потрошувачот и износот на ратите. Сите податоци за потрошувачкиот кредит, содржани во рекламите и понудите мора да бидат точни и актуелни за времето кога се прави рекламирањето и понудата.²⁵

Во однос на договорот за потрошувачки кредит, како таков, е специфичен и во однос на понудата и прифаќањето на понудата. Освен рекламирањето кое се смета за одреден вид на понуда, прифаќањето на таквата понуда се смета во моментот кога и се склучува самиот договор за потрошувачки кредит.

г) Склучување на договорот за потрошувачки кредит

Во однос на договорот за потрошувачки кредит, кредиторот ќе ги преземе сите чекори во однос на барањето за кредит и кредитната способност на кредитобарателот, следниот чекор е склучување на договорот. При склучувањето на овој договор, карактеристично е тоа што договорот е во однапред напишана форма, во вид на формулар, содржејќи ги однапред членовите на договорот, а се менуваат само генералиите и атрибутите на кредитобарателите. Што ќе рече дека, во овој случај, кај договорот за потрошувачки кредит не постои достава на понуда и нејзино прифаќање, туку постои рекламирање, не постои прием, односно, не постои примање на писмото или телеграмата со која понудениот дава изјава за прифаќање на понудата, туку постои следење на потребата која ја има потрошувачот, постои рекламирање на потрошувачкиот кредит и постои потпишување на договорот од страна на потрошувачот и давателот на кредит, како страни на договорот, во работните простории на давателот на кредитот.

Во рамките на нашиот Закон за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредит поместени се одредби кои однесуваат на посредувањето при склучување на договор за потрошувачки кредит.²⁶ Согласно овие одредби кредитниот посредник врши посредување при склучување на потрошувачки кредит врз основа на писмено овластување за кредитен посредник од кредитор, заверено на нотар.²⁷ Кредитните посредници се должни во контактите со потрошувачите да го презентираат овластувањето од давателот на потрошувачки кредит.²⁸ Така, законодавецот, кредитниот посредник му наметнува должност да води евиденција за видот и обемот на кредитите за кои посредувале и за тоа дневно да го известуваат давателот на потрошувачки кредит кој го овластил за кредитен посредник.²⁹ Во тој поглед, кредитниот посредник одговара доколку кредитниот посредник ги пречекори овластувањата дадени од кредиторот.³⁰ Ваквите одредби се со

²⁵ Др Валентин Пепељеговски-Заштита на потрошувачите и измените на законот за облигациони односи, со посебен осврт на заштитата на потрошувачите при склучување на потрошувачки кредит стр.1-18

²⁶ ЗЗПДПК., чл.24-27

²⁷ ЗЗПДПК., чл.24, ст.1

²⁸ ЗЗПДПК., чл.24, ст.2

²⁹ ЗЗПДПК., чл.24, ст.3

³⁰ ЗЗПДПК., чл.25, ст.3

една единствена цел: да му се помогне на кредиторот во процесот на склучување на договорот за потрошувачки кредит.

7. Видови договор за потрошувачки кредит

Договорот за потрошувачки кредит влегува во групата на договори што се правен основ за пренесување на правото на сопственост и претставува модифициран договор на договорот за кредит.

Во нашето право, во однос на договорите за потрошувачки кредит, ЗЗПДПК ги наведува и препознава:

1. Договор со кој кредиторот одобрува или ветува дека ќе одобри кредит на потрошувачот во форма на заем, дозволено пречекорување, одложено плаќање на производи и услуги, финансиски лизингили друга слична финансиска услуга, освен договори за давање на услуги на континуирана основа или за снабдување со производи од ист вид кај кои плаќањето се врши на рати во текот на периодот на давањето на услугите и снабдувањето со производи и услуги ;
2. Дозволено пречекорување како експлицитен договор за кредит;
3. Поврзан договор за кредит.
4. Договори за кредит без рок за достасување³¹

Така, во рамките на ЗЗПДПК, договорот за потрошувачки кредит е дефиниран како договор со кој кредиторот одобрува или ветува дека ќе одобри кредит на потрошувачот во форма на заем, дозволено пречекорување, одложено плаќање на производи и услуги, финансиски лизинг или друга слична финансиска услуга, освен договори за давање на услуги на континуирана основа или за снабдување со производи од ист вид кај кои плаќањето се врши на рати во текот на периодот на давањето на услугите и снабдувањето со производи и услуги³²

Дозволено пречекорување е експлицитен договор за кредит со кој кредиторот на сметка на потрошувачот му става на располагање средства во износ поголем од тековната состојба на средствата на таа сметка.³³

Поврзан договор за кредит е договор за кредит со кој се финансира договор за набавка на стоки или услуги.³⁴

Во рамките на ЗЗПДПК, во членот 12 поместен е договорот за дозволено пречекорување односно обврските кај овој договор, кој задолжително е во писмена форма и кредиторот е должен на потрошувачот да му достави извештај за состојба на сметката која содржи: 1) период за кој се однесува извештајот; 2) износи и датуми на уплати и исплати; 3) состојба и датум на претходен извештај; 4) нова состојба; 5) важечка каматна стапка; 6) трошоци што се наплаќаат; и 7) минимален износ за плаќање.

Оттука, следејќи ги одредбите на директивата нашиот законодавец предвидел дека и договорот за потрошувачки кредит треба да биде склучен во писмена форма, еден

³¹ ЗЗПДПК, чл. 13

³² ЗЗПДПК., чл.2 точка 3

³³ ЗЗПДПК., чл.2 точка 4

³⁴ ЗЗПДПК., чл.2 точка 14

примерок од договорот да му биде даден на потрошувачот и обврска на потрошувачот да мора да биде запознаен со содржината и условите од потрошувачкиот кредит, во писмена форма и разумен рок пред склучувањето. Ова се т.н. пре-контрактна информација, односно се работи за операционализација на едно од основните права на потрошувачот-право на информираност.³⁵

Но законодавецот предвидел и исклучоци, па согласно членот 3 од ЗЗПДПК кои се таксативно наброени, меѓу договорите кои не се сметаат за договор за потрошувачки кредит се: договори за кредит кои се обезбедени со хипотека на недвижен имот или други права на недвижен имот; договори за кредит чија цел е стекнување или обезбедување на правото на сопственост на земјиште или зграда, изградена или во изградба; договори за кредит на износи помали од 200 и повисоки од 75.000 евра во денарска противвредност; договори за лизинг или закуп на ствари кај кои со самиот договор или со посебен договор не е предвидена обврската за купување на стварта на крајот на договорениот рок; договори за кредит во форма на дозволено пречекорување со рок на отплата од еден месец; договори за кредит за одложено плаќање на постојан долг и уште неколку договори кои се таксативно наброени во соодветниот наведен член

8. Обезбедување на договорот за потрошувачки кредит

Средствата за обезбедување на побарувањата се со закон определени системи и дејствија на судот (а во определени случаи и нотарот и извршителот), странките и другите субјекти во постапката за обезбедување со кои присилно или доброволно во сегашноста се дава правна заштита на побарувањата, или на други права или правни односи на доверителот спрема должникот, кои по својата содржина се поограничени од заштитата што се остварува во постапката за присилно извршување и чија цел е да се создадат услови за идното остварување на побарувањата. Средствата за обезбедување на побарувањата, по правило, се присилни, затоа што се определуваат и спроведуваат независно од вољата на должникот. Законот за обезбедување на побарувањата определува неколку видови средства за обезбедување на побарувањата: заложно право на недвижност, заложно право на подвижни предмети, претходни мерки, привремени мерки и пренос на сопственост на предмети и пренос на права.³⁶ Во тој правец, во Република Македонија, договорот за потрошувачки кредит се обезбедува со: залог, меница и депозит, во зависност од видот на договорот.

10. Престанување на договорот за потрошувачки кредит

Во облигационото право, во делот на договорното право што се однесува на престанување на договорите, се вели дека договорите престануваат доколку се неважечки (ако условите не се испочитувани од договорните страни), доколку договорот е раскинат (договорот полноважно настанал помеѓу страните, но подоцна дошло до определен пречки со кои договорот не можел да опстане како таков. Тие пречки се неисполнувањето, манливо

³⁵ Др Валентин Пепеѓуговски-Заштита на потрошувачите и измените на законот за облигациони односи, со посебен осврт на заштитата на потрошувачите при склучување на потрошувачки кредит стр.1-18

³⁶ Проф.др Арсен Јаневски, доц.др.Татјана Зороска-Камиловска-Обезбедување на побарувањата според Законот за обезбедување на побарувањата, Скопје 2010г., стр.16-22.

исполнување, променети околности и сл.). Неважноста има два облика во која таа се појавува: ништовност и рушливост. Ништовните договори, во правната теорија уште се нарекуваат и апсолутно ништовни, додека пак рушливите се нарекуваат релативно ништовни. Теоријата ги препознава и непостојните договори, кои не исполнуваат еден или повеќе услови за негово настанување. Накусо, договорот кој не исполнува некој од условите за негово настанување воопшто не е договор.³⁷

Договорот за потрошувачки кредит, секако ги почитува правилата на облигационите односи и договорното право во однос на неговото престанување. Така, тој престанува со: предвремена отплата на кредитот, откажување од договорот, исполнување на договорните одредби, смрт, како и ништовноста која е причина за престанување на договорот за потрошувачки кредит.

Предвременото отплаќање на кредитот е можност за престанок на договорот за потрошувачки кредит. Па така, потрошувачот има право во било кое време да го плати, целосно или делумно недостасаниот за наплата дел од кредитот без дополнителни трошоци. Во овој случај потрошувачот има право на намалување на вкупни трошоци за кредитот, кое се состои од каматата и другите трошоци за преостанатиот период на траење на договорот за кредит.³⁸ Кредиторот има право на праведен надоместок за трошоците директно поврзани со предвремената отплата на кредитот.

Договорот за потрошувачки кредит престанува и со откажување од договорот. Така, кога откажувањето го чини потрошувачот, треба со писмено известување да се откаже од договорот за потрошувачки кредит пред да почне да го користи кредитот, но најмногу 14 дена по склучувањето на договорот без да наведува причина за откажувањето или од денот кога потрошувачот ги добил условите и информациите од договорот, но и да ја плати главнината и каматата за периодот од искористувањето на кредитот до денот на плаќање на главнината.³⁹

Еден од начините за престанок на договорот за потрошувачки кредит секако е исполнување на договорните одредби. Така, доколку одредбите на договорот за потрошувачки кредит се исполнети и од страна на потрошувачот и од страна на давателот на потрошувачки кредит како страни на договорот и со тоа престанува и целта за која е склучен договорот, а со тоа и самиот договор за потрошувачки кредит.

Кога облигациониот однос е од лична природа, со оглед на личните својства на која било негова страна или на личните способности на должникот, во случај на смрт на должникот или доверителот, односно само на должникот, тој однос престанува да постои. Ова е од причина што обврските, односно правата од ваквиот однос, тесно и неразделно се поврзани со наведените својства на страните, односно личните способности на должникот, па оттука, во случај на смрт на некоја од овие страни, не можејќи, поради ваквата своја природа, правата и обврските да бидат пренесени врз друг правен субјект, престанува да

³⁷ Проф.др Гале Галев, Проф.др.Јадранка Дабовиќ-Анастасовска - Облигационо право, Скопје 2008, стр.442-443

³⁸ ЗЗПДПК, чл.16

³⁹ ЗЗПДПК, чл.14

постојат, а со нив заедно, престанува и облигациониот однос од кој произлегуваат. Смртта исто така е начин за престанок на договорот за потрошувачки кредит.

На крајот, и ништовноста претставува начин за престанок на договорот за потрошувачки кредит. Така, доколку договорот со кој се намалуваат или поништуваат правата на потрошувачите гарантирани со закон се ништовни.⁴⁰

CONCLUSION

There is no doubting the complex of consumer credit law. Although with hindsight some features of CCA 1974 could be simplified, the law in this area will inevitably be complex, given the need to make rules watertight so that businesses cannot evade regulation simply by adopting new trading forms. The CCA 1974 was a brave attempt to regulate the substance rather than the form of credit agreements. Even with the recent crop of reform proposals the basic structure and philosophy behind CCA 1974 will remain in place.

This is a general consensus, even amongst the credit industry, about the need to regulate consumer credit. Credit is a product whose value consumers find difficult to understand and which they can easily use to excess. Respectable industry members appreciate the value of laws which deal with rogues, who may not be removed by market forces alone. The industry's acceptance of CCA 1974 may also be due to the fact that the Act controls the form of agreement and restricts some remedies, but leaves the parties largely free to determine its core terms, such as interest transactions without questioning whether the market mechanism is appropriate. The extent to which consumer law can bring about redistributive effects is clearly another theme.

Consumer credit law is complex. Few consumers will be able to know the way the law applies to them in detail. This need not prevent the law assisting them. Several steps can be taken to allow consumers to enjoy the benefits of laws. First, it is important to draw consumers' attention to enjoy the benefits of laws. Statements in agreement documentation explaining consumer rights in simple prescribed language are an easy way to achieve this. Some of the proposed reforms should help simplify the information being presented to consumers and make it more digestible. Second, consumer education should not be neglected. What is the point of informing consumers of APR if they do not know what that means? Third, consumers should be able to invoke their rights with the minimum of formality. The provision of a form to facilitate cancellations is an example of how legal remedies can be made accessible to consumers. Fourth, it is important that there are properly trained and funded advisers to whom consumers can turn once they recognize they have a problem which the law might be able to assist them with. Fifth, the market cannot be regulated by simple reliance on the initiative of consumers to invoke their private law rights.

⁴⁰ ЗЗПДПК, чл.19

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alperin J.H., Chase F.R., : Consumer law: Sales, practices and credit regulation, 1986;
2. American enterprise institute for public policy research, : Consumer protection legislation, 1977;
3. American Bar Association, : Consumer credit handbook, Section of antitrust law, 2004;
4. Арангеловиќ Д. Основи облигационог права, Београд, 1929;
5. Бабиќ .И., Петровиќ З.: облигационо право –посебни део, Београд, 2004;
6. Бајалциев Д.: Вовед во правото-Право, книга втора, Скопје 1999;
7. Банкарско работење-учебник, Просветно дело-Скопје, 1985г;
8. Банкарско работење-учебник, (второ дополнето и изменето издание), Просветно дело-Скопје, 1988г;
9. Банкарско работење-учебник (трето дополнето и изменето издание), Просветно дело-Скопје, 1991;
10. Банкарско работење-учебник (четврто дополнето и изменето издание), Просветно дело-Скопје, 1994г.;
11. Банкарско работење-учебник (петто дополнето и изменето издание), просветно дело-Скопје, 2002г;
12. Berger R., Teplin J., : Law and the consumers' 1973;
13. Vikić A.: ,Obligaciono pravo (opći deo),Sarajevo,2007;
14. Благојевиќ Б., Круљ В.(редактори): Коментар Закона о облигационим односима. I књига, Београд, 1983;
15. Благојевиќ Б., Круљ В.(редактори): Коментар Закона о облигационим односима, II књига, Београд, 1983;
16. Vee-Coels J., ;The consumer-buyer and the market, Business and Economics 1978;
17. Вилиус Ј.: Типски уговори у меѓународној купопродаји, Београд, 1963.
18. Вилиус Ј.: Нове тенденције у унификацији меѓународног привредног права, Нови Сад, 1976;
19. Vilius J.: Opšti uslovi formularnih ugovora, Beograd,1976;
20. Vilius J.: Pravna zaštita potrošača i Uporednopravna studija za posebnim osvrtom na prava potrošača u EU,1996;
21. Vilius J.: UNDROIT Načela međunarodnih trgovskih ugovora-2004, Pravni život,br.11, III tom, Beograd,2005
22. Vilius J.: Potrošački kredit-rizici na nedovoljno obaveštene potrošače, Publikacija, Centar za zaštitu potrošača;
23. Vilius J.: Arangelović S. (redaktori): Načela evropskog ugovornog prava, Beograd,2003;
24. Влијанието на парите и кредитите врз стопанските движења-теориска и емпириска анализа, Студентски збор 1983;
25. Вукадиновиќ Р.: Ограничења аутономије удруживања привредних субјектата-пример концентрација у праву ЕУ, Право и привреда, број 5-8, Београд 2003;

26. Gavella N., Josipović T., Gliha I., Belaj V., Stipković Z.: Stvarno pravo, Zagreb, 1998;
27. Гавроска П.: Автономија на волјата на договорните страни, Деловно право, бр.2, Скопје 2002;
28. Галев Г.: Слободата на договарањето како еден од основните принципи на договорното (облигационото) право воопшто и посебно на договорното (облигационото) право на Социјалистичка Југославија, докторска дисертација;
29. Галев Г.: Некои теориски сфаќања за природата на слободата на договарањето, Годишник на Правниот факултет, Скопје, 1994/95;
30. Галев Г.: Правото на европската унија и граѓанското право на Република Македонија, Евроинтеграцијата на правниот, политичкиот и општествениот систем на Република Македонија, Скопје 2002;
31. Галев Г.: Слободата на договарањето и нејзините општи граници, Развитие на политичкиот и правниот систем на Република Македонија, Скопје 2002;
32. Галев Г., Дабовиќ-Анастасовска Ј.: Облигационо право Практикум, книга I Просветно дело-Скопје 2001г;
33. Галев Г., Дабовиќ-Анастасовска Ј.: Облигационо право, Практикум, книга II Просветно дело –Скопје 2001;
34. Галев Г., Дабовиќ-Анастасовска Ј.: Облигационо право, Скопје 2008;
35. Галев Г., Дабовиќ-Анастасовска Ј.: Обичајот, моралот и меѓународните акти како извор на облигационото право, Зборник на трудови: Евроинтеграција-идеи, состојби, реализација, Скопје, 2002;
36. Gams A. Đurović Lj.: Uvod u građansko pravo (opšti deo), Beograd, 1985;
37. Goldring J., Maher L., McKeough J., ;Consumer protection law, 1998;
38. Goldštajn A., Babić J., Verdić M., Matić Ž.: Obvezno pravo (prva knjiga), Zagreb, 1979;
39. Goldring J., Maher L., McKeough J., : Consumer protection law;
40. Групче А.: Имотно (граѓанско) право-општ дел, Скопје 1983;
41. Групче А.: Имотно (граѓанско) право-општ дел-второ изменето и дополнето издание, Култура-Скопје 1983г;
42. Групче А.: Имотно (граѓанско) право-стварно право, Скопје, 1985;
43. Дабовиќ-Анастасовска Ј.: Договорите во 'новото облигационо право на Република Македонија', Деловно право, бр, 3/4, Скопје 2001;
44. Дабовиќ-Анастасовска Ј., Пепељуговски В., Лончар-Велкова М.: Правна регулативна заштита на потрошувачи во РМ (со компаративен приказ во ЕУ и САД) ОПМ, Скопје 2000;
45. Дабовиќ-Анастасовска Ј., Пепељуговски В.: Авторско право, Скопје 2006г
46. Дабовиќ-Анастасовска Ј.: Договор за лиценца-начин за водење бизнис, Скопје 2009;
47. Дабовиќ-Анастасовска Ј., Лончар-Велкова М., Гавриловиќ Н.: Заштита на потрошувачите во договорните односи во правото на Република Македонија

48. Дескоски Т.: Усогласување на македонското со меѓународното приватно право на ЕУ за договорите, Евроинтеграција на правниот, политичкиот и општествениот систем на Република Македонија, Скопје, 2002;
49. Đorđević Ž., Stanković V.: Obligaciono pravo (opšti deo), Beograd, 1974;
50. Đurović D.-Bankarske garancije u poslovima sa inostranstvom (drugo dopunjeno i prerađeno izdanje) Tanjug-redakcija ekonomskih informacija 1978:
51. Живковска Р. Општ дел на граѓанско право-практикум, Скопје 2005
52. Живковска Р. Општ дел на граѓанското право-воведни теми, Скопје 2006
53. Живковска Р. Стварно право, Книга 1, Поимот стварно право, ствари, владение, Скопје, 2005г
54. Закон за облигациони односи, Службен весник на РМ бр 18 од 05.03.2001;
55. Закон за изменување и дополнување на Законот за облигациони односи, Службен весник на РМ бр 4 од 25.01 2001;
55. Закон за изменување и дополнување на законот за облигационо односи, Службен весник на РМ бр.84 од 11.07.2008:
56. Закон за обезбедување на побарувањата, Службен весник на РМ бр.87 од 12.07.2007
57. Законот за заштита на потрошувачите (‘Службен весник на РМ’ 38/2004.77/2007 и 103/2008)
58. Законот за облигационите односи (‘Службен весник на РМ’ 18/2001, 4/2002, 5/2003 и 84/2008)
59. Закон за безбедност на производите (‘Службен весник на РМ’ 63/2002, 33/2006)
60. Закон за безбедност на храната и производите што доаѓаат во контакт со храната (‘Службен весник на РМ’ 54/2002, 84/2007)
61. Закон за безбедност на козметичките производи (‘Службен весник на РМ’ 54/2007)
62. Закон за безбедност и здравје при работа (‘Службен весник на РМ’ 92/2007)
63. Закон за лизинг (‘Службен весник на РМ’ 4/2002, 49/03, 13/06 и 88/08)
64. Закон за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредит (‘Службен весник на РМ’ 63/2007)
65. Закон за заштита на конкуренцијата (‘Службен весник на РМ’ 4/2005, 70/06 и 22/07)
66. Закон против нелојалната конкуренција (‘Службен весник на РМ’ 80/99)
67. Закон за државна помош (‘Службен весник на РМ’ 24/03, 70/06 и 55/07)
68. Закон за заштита на пациенти (‘Службен весник на РМ’ 82/2008 и 12/2009)
69. Закон за заштита на децата (‘Службен весник на РМ’ 98/2000)
70. Закон за договорен залог (Сл. весник на Р.М бр.05/03)
71. Закон за меница (Сл. весник на РМ. Бр.03/2002)
72. Ziegel.S.J.,Lerner S.: New developments in international commercial and consumer law: proceedings, International academy of commercial and consumer law;
73. Јаневски А., Зороска-Камиловска Т., : Граѓанско процесно право, книга прва парнично право, Скопје 2009

74. Јаневски А., Зороска-Камиловска Т.,: Обезбедување на побарувањата според Законот за обезбедување на побарувањата
75. K.Winn J., : Consumer protection in the age of the 'information economy';
76. King Barnett D., : Commercial and consumer law from an international perspective, international academy of commercial and consumers law;
77. Kovačević-Kuštrimović R.: Građansko pravo (opšti deo), Niš,1995;
78. Komentar zakona o obligacionim odnosima, knjiga I, savezna administracija 1983;
79. Konstantinović M.: Obligacije i ugovori (Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima), Beograd, 2006;
80. Konstantinović M.; Obligacije i ugovori (Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima), Beograd, 1969;
81. Leonard R., : Credit repair.1999;
82. Le T.T.T., : Protecting consumers rights.1993;
83. Loza B.: Obligaciono pravo (opšti dio), Beograd, 2000;
84. Lowe R., Woodroffe G.,: Consumer law and practice, 1999;
85. Мариќ Р.: Употреба електронских комуникација у меѓународним уговорима, Правни живот, бр.11, III том, Београд, 2005;
86. Macleod K.J., : Consumer sales law: the law relating to consumer sales and financing of goods, 2002;
87. Milenkovic-Kerkovic T.: Zastita ekonomskih interesa i ugovor o potrosackom kreditu., 2007;
88. Miler H.F., Harrell C. A., Morgan J.D.,: Consumer law : problems and materials.1986;
89. Misita N.,: Osnovne prava zaštite potrošača Evropske Zajednice, Pravni centar, fond otvoreno društvo BiH;
90. Misita N.,: Osnovne prava zaštite potrošača, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo 1997;
91. Morait B.: Obligaciono pravo, knjiga prva, Banja Luka, 1997;
92. Morait B.: Ugovori u zakonu o zaštiti potrošača, Godišnjak Pravnog fakulteta, br, XXVII-XXVIII, Banja Luka, 2006;
93. Morganstern S., : Legal protection for the consumer, 1978;
94. Momčinović H.: Ugovori obaveznog prava (prva knjiga), Zagreb, 1987;
95. McQuoid J.D., : Consumer law, 1991;
96. Orlić M.V.: Zaklučenje ugovora, Beograd, 1993;
97. Parisi N., Robinson M., : Understanding the consumers rights: the easy way to learn about protection, 2000;
98. Пари и банкарство, книга Економи Прес, 1995 г;
99. Pawnbrokers, : Consumer-byer and the market;
100. Perović S., Stojanović D. (redaktori): Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga prva, Gornji Milanovac-Kragujevac, 1980;
101. Perović S., Stojanović D. (redaktori): Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga druga, Gornji Milanovac-Kragujevac, 1980;

102. Perović S.(glavni redaktor): Komentar Zakona o obligacionim odnosima, I knjiga, Beograd, 1995;
103. Perović S.(glavni redaktor): Komentar Zakona o obligacionim odnosima, II knjiga Beograd, 1995;
104. Perović S.: Formalni ugovori u građanskom pravu, Beograd, 1964;
105. Perović S.: Obligaciono pravo, Beograd, 1986;
106. Пепељугоски В.: Забранети акти и дејствија што предизвикуваат нелојална конкуренција, Деловно право, бр.1, Скопје 2000;
107. Пепељугоски В.: Заштита на потрошувачите и измените на Законот за облигациони односи, со посебен осврт заштитата на потрошувачите при склучување на договор за потрошувачки кредит;
108. Pridgen D., : Consumer protection nad the law, 1986;
109. Radišić J.: Obligaciono pravo, Beograd, 2004;
110. Ramsay I., : Consumer law, 1998;
111. Ramsay I., : Consumer law and policy, 2007;
112. Rašović Z.: Građansko pravo (uvod), Podgorica, 2006;
113. Reinhard Z., : The law of obligations, Oxford, University press, Oxford 1996;
114. Stow R., Goode M., : Consumer credit, United kingdom National Committee of corporative law, 1978;
115. Трпески Ј.: Пари и банкарство, Скопје 2003;
116. The theory of contract law, Cambridge, University Press, Cambridge 2001;
117. Ferretti F., : The law and consumer credit information in European Community, 2008;
118. Howells G. G., Weatherill S., : Consumer protection law 2005;
119. Howells G.G., Wihelmsson T., : EC consumer law, 1997;
120. Consumer Credit Act 1974, Great Britain;
121. Consumer Credit Act 2006, Great Britain;
122. Consumers Transactions: selected statutes and regulations;
123. Jasper C.M., : Consumer rights law, 1997;
124. Whaley J.D., : Problems and materials on consumers law, 1998;
125. Wilson A., Macarthur R., : Consumer law, 2001;
126. Walker M.P., : Consumere law, 2001;

